

- دول اختصارات: □ ۷
شگفتار □ ۹
صناعت موسیقی / ۱۱
۱-۱. لغت موسیقی □ ۱۳
۱-۲. جایگاه موسیقی در طبقه‌بندی علوم □ ۱۴
۱-۳. موسیقی حلال و موسیقی حرام □ ۱۶
۱-۴. انواع موسیقی به لحاظ کاربرد محتوایی □ ۱۶
۱-۵. حراست از موسیقی متعالی □ ۱۷
۱-۶. موسیقی عرفانی فارسی □ ۱۸
۱-۷. تغنی در قرآن □ ۱۹
دسته‌بندی مطالب رساله‌های موسیقایی / ۲۱
۲-۱. نوع‌بندی رسالات موسیقی □ ۲۳
۲-۲. مطالب رسالات نظری فقها و علمای دین □ ۲۳
۲-۳. مطالب رسالات علمی و فنی □ ۲۷
۲-۳-۱. بخش تألیف □ ۲۸
۲-۳-۲. بخش ایقاع □ ۲۸
۲-۳-۳. ایقاع و نت‌نویسی امروز □ ۳۱
۲-۳-۴. آلات الحان □ ۳۲
۲-۳-۵. آداب خنیاگری □ ۳۴
۲-۴. رسالات غنایی و منظومه‌ها □ ۳۶
۳. سبک‌شناسی نثر رساله‌های موسیقایی / ۳۷
۳-۱. لغات فنی رسالات □ ۳۹
۳-۲. اصطلاحات فولکلوریک □ ۴۲
۳-۳. ویژگی‌های دستوری □ ۴۲
۳-۴. فواید ادبی رسالات □ ۴۴
۴. رساله‌های عربی موسیقایی / ۴۵
۴-۱. رسالات کندی □ ۴۷
۴-۲. الموسیقی الكبير □ ۴۸
۴-۳. الاغانی □ ۵۱
۴-۴. مختصر فی فنّ الايقاع □ ۵۴
۴-۵. الکافی فی الموسیقی □ ۵۴
۴-۶. رسالات اورموی □ ۵۵
۵. رساله‌های فارسی موسیقایی / ۵۹
۵-۱. دانشنامه □ ۶۱
۵-۲. مجمل الحکمه □ ۶۴
۵-۳. آداب خنیاگری □ ۶۵
۵-۳. فصوص روحانی □ ۶۵
۵-۵. برگردان‌های فارسی از الادوار □ ۶۶
۵-۶. رساله چنگ □ ۶۷
۵-۷. خلاصه الافکار فی معرفة الادوار □ ۶۷

۵۳۷. غنا و موسیقی □ ۱۰۴
۵۳۸. رساله اذکاریه □ ۱۰۵
۵۳۹. مجمع الادوار □ ۱۰۶
۶. مصاحبه / ۱۰۷
۷. گزیده‌های متون رساله‌های موسیقایی فارسی
- درس اول، مقدمه دانشنامه‌ی علایی □ ۱۱۷
- درس دوم، تخریج نفس ناطقه □ ۱۲۲
- درس سوم، دیباجه‌ی کنزالتحف □ ۱۳۰
- درس چهارم، در بیان شرف صنعت موسیقی □
- درس پنجم، در وصیت موسیقاری □ ۱۳۸
- درس ششم، دعوت منظوم □ ۱۴۱
- درس هفتم، در علم موسیقی □ ۱۴۴
- درس هشتم، در بحور اصول و حرکات هر یک □
- درس نهم، آوازه‌های منظوم □ ۱۵۸
- درس دهم، اندر آداب خنیاگری □ ۱۶۶
- درس یازدهم، مغنی‌نامه □ ۱۷۰
- درس دوازدهم، در ذکر اسامی آلات الحان □
- درس سیزدهم، غزلیات مولوی رومی □
- درس چهاردهم، شعر و موسیقی □ ۱۸۶
- درس پانزدهم، پیر چنگی □ ۱۹۶
- درس شانزدهم، حکایت‌هایی از «قارا مجید» □
- شیخ صفی □ ۲۰۳
- درس هفدهم، (۱) تکبیت‌ها □ ۲۱۱
- (۲) رقعۀ صائب □ ۲۱۳
- درس هجدهم، (۱) آداب مجالس □ ۲۱۵
- (۲) خاتمه □ ۲۱۸
- پیوست / ۲۲۱
- هفت جام □ ۲۲۳
۸. افزوده‌ها / ۲۴۷
۵۸. دره‌التاج لغزۀ الدباج □ ۶۸
۵۹. مغنی‌نامه □ ۷۰
۵۱۰. طرب نسیمی شیروانی □ ۷۰
۵۱۱. رسالات عبدالقادر مراغه‌ای □ ۷۵
۵۱۲. نقاوه‌الآثار □ ۸۳
۵۱۳. نفایس الفنون □ ۸۳
۵۱۴. رساله‌ی موسیقی جامی □ ۸۴
۵۱۵. مناظره‌ی صاحب‌دل و چنگ □ ۸۵
۵۱۶. هفت جام □ ۸۶
۵۱۷. صیحه و صدا □ ۸۶
۵۱۸. قطعه‌ی منظوم □ ۸۷
۵۱۹. رقعۀ صائب تبریزی □ ۸۸
۵۲۰. رساله‌ی بنایی □ ۸۸
۵۲۱. بهجة‌الروح □ ۹۰
۵۲۲. انیس الارواح □ ۹۲
۵۲۳. رساله‌ی حافظ صدر خیابانی □ ۹۲
۵۲۴. سلطانیه □ ۹۳
۵۲۵. احیاء الملوک □ ۹۴
۵۲۶. تعلیم التعمات □ ۹۴
۵۲۷. کرامیه □ ۹۵
۵۲۸. منظومه در بیان علم موسیقی □ ۹۵
۵۲۹. منظومه‌ی رمل □ ۹۶
۵۳۰. منظومه‌ی هزج □ ۹۷
۵۳۱. رساله‌ی مقامات السالکین □ ۹۷
۵۳۲. رساله‌ی امیرخان کوبکی □ ۹۹
۵۳۳. مصطلحات موسیقی □ ۱۰۱
۵۳۴. رساله‌ی غزنوی □ ۱۰۲
۵۳۵. بحر محیط □ ۱۰۲
۵۳۶. بحورالاحان □ ۱۰۳

جَحْظَه البرمکی: شرح زندگی جحظه (م ۳۲۷هـ)، خواننده و نوازنده دوره عباسیان؛
الديارات؛

مقاتل الطالبین: در تاریخ علویان در تهران در ۱۳۰۷هـ و در ۱۳۵۳هـ در نجف
شده است.

در میان همه این کتاب‌ها، کتاب بیست جلدی الاغانی از همه مهم‌تر است.
کتاب در سال ۱۲۸۵ هجری در بیست جلد در مصر چاپ سنگی شده در بیست
و سپس در سال ۱۹۰۵ میلادی چاپ سُربی شده است. و در سال ۱۹۲۷ در بیست و
جلد چاپ علمی و انتقادی با شرح و توضیح از آن بیرون آمده است.

طول تاریخ این کتاب را مختصر کردند؛ ولی به فارسی هیچ وقت ترجمه نشد و یکی
مختصرهایی که به عربی نوشته شده بود، ترجمه شده است.

والفرج اصفهانی شالوده کتاب الاغانی را در اطراف یکصد آواز، که به آن صوت (=
ناه آوازی) می‌گوید، تنظیم کرده است که این یکصد آواز را سه موسیقی‌دان معروف
های ابراهیم موصلی، اسماعیل جامع، اسحاق ابراهیم تنظیم کرده بودند. ترتیب
بدین گونه است که به مناسبت هر صوت یا دستگاه، درباره روش‌ها و مکتب‌های
کننده‌های آن‌ها بحث می‌کند و اشعاری که در آن صوت خوانده می‌شود، می‌آورد و
حال شاعران آن را نیز ذکر می‌کند و معنی حکایت‌ها و لطیفه‌ها و روایت‌ها را نیز،
شاعر یا خواننده می‌آورد که می‌توان به شرح زیر محتویات آن را طبقه‌بندی کرد:

نام صوت یا دستگاه را می‌آورد؛

نمونه آن آهنگ را که اجرا می‌شده ذکر می‌کند؛

نمونه‌ای از آهنگی را که خوانده می‌شده می‌آورد؛

نام آهنگ را تحت نام طریقه ذکر می‌کند؛

شعری که خوانده می‌شده به طور کامل می‌آورد؛

چگونگی اجرای آن آهنگ را در عود شرح می‌دهد؛

پرده‌ها را طبق انگشتان سمت راست که روی دسته عود می‌گذاشتند، شرح می‌دهد؛

شرح حال شاعر آن شعر و نوازنده و خواننده را نیز می‌آورد.

ید گفت که، در واقع، ابوالفرج اصفهانی توانسته آهنگ‌ها و ترانه‌هایی که در زمان
ش رایج بوده، جمع‌آوری کند. در این کتاب وی همه جا می‌گوید که موسیقی‌دان

ن، یعنی موسیقی عملی بلد نیست. و هر جا که از صوت (= دستگاه) موسیقی چیزی

رساله‌های فارسی موسیقایی ■ ۶۳

بهری از آن چنان است که از بهر هر نعمتی آلتی ساخته‌اند. چنان که چنگ و شاهرود، و بهر دیگر چنان است که اندر یک آلت بسیاری از نعمت‌ها توان آوردن چون بربط و طنبور.

صفت پایانی یا خاتمه رساله سرفصل‌هایی دارد که هر کدام را جداگانه تعریف می‌کند
م آن‌ها را بازمی‌گوید، نظیر

ترغید (مرغول یا نغمه‌های متوالی با فاصله بسیار اندک)؛^۱
تمزیج (اختلال اصوات)؛^۲

تشقیق (جداسازی پرده‌ها)؛^۳

ترکیب (آمیزش با نغمه‌های اصلی)؛^۴

توصیل (کاهش فاصله)؛^۵

تقصیر (کوتاه ساختن)؛^۶

تبدیل (جاب‌جایی)؛^۷

تضعیف (دوبرابر ساختن)؛^۸

صفت سوم و خاتمه را در واقع باید دنبالهٔ مقالت «ایقاع» دانست. در تعریف ایقاع
ر که:

موضوع او زمان‌هاست که اندر میان نغمه‌ها اوفتد و نقره که یکی به یکی
شوند و اندر حال وزن ایشان و ناوزنی ایشان نگاه کنند. غایت آن نهادن
لحن‌هاست.

در «نهادن لحن‌ها» یا تألیف الحان را امروزه آهنگ‌سازی می‌گوییم. لحن در لغت
معناهایی نظیر «سخن»، «آهنگ ادای کلام»، «لهجهٔ بیان و گویش خاص»، «سهو
در اعراب کلمه و تلفظ کلمه» آمده است، ولی معنای اصطلاحی آن در تجوید،
ت قرآن، «تطویل در آنچه باید مقصود ادا شود و قصر در آنچه باید کشیده شود»،
ت. ظاهراً ابن سینا اول بار این واژه را در معنای آهنگ و سرود و در معنای فتی
بی آن به کار برده است.

1. noling
2. mixture of sound
3. separate
4. combination
5. conjunction
6. brevity
7. substitution
8. redoubling

فدیه بحر اصول؛

بحر اصول قدیم؛

بحر آن اصولی که علاساری نوشته؛

در نسبت دوازده مقام به برج‌های دوازده گانه افلاک؛

تناسب هر مقام به یک حیوان؛

هر اصول چند طرب است؛

در نسبت مقامات به فصول اربعه؛

هر اصولی را چگونه بنوازند؛

کلیات خواجه عبدالقادر؛

در بیان شب؛

مقام‌های هر روز و شد؛

در آداب سازنده دهل؛

در تصانیف.

Shiraz-Beethoven.ir

مصطلحات موسیقی

میرزا ابوطالب خان تبریزی (۱۱۶۵-۱۲۳۱ هـ) صاحب تذکره خلاصه الافکار مؤلف، این رساله را به عنوان ضمیمه بر خلاصه الافکار نگاشته است. نسخه‌ای رساله در کتابخانه ملک (ش ۳۰۳/۲۲۶) موجود است. این رساله خلاصه‌ای است که در تربیت گوید:

جناب میرزا تذکره الشعرائی به عنوان خلاصه الافکار در سنه ۱۲۰۶ تألیف کرده و از تمام اقسام لحن از نظم و نثر و منشآت و رسایل و کتب عروض و قافیه و بدیع و موسیقی و اخلاق و تواریخ و طب و غیر آنها در آن کتاب مندرج ساخته است.

صاحب اثر دیگری با نام مسیر طالبی فی بلاد الاقرانجی است که به زبان‌های و انگلیسی هم ترجمه و چاپ شده است.^۲ این رساله، ظاهراً نخستین کوشش در زمینه واژه‌نامه موسیقی به فارسی است.

ترکیبات

﴿ [مِصْرَع: اجْتِبَاء] برتری؛ مزیت.
 أَنَّ اللَّهَ يَسْبِغُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ ﴾ آیا ندیدی که هر
 آسمان‌ها و زمین است، تا مرغی که در هوا پرگشاید همه به حمد و ثنای خدا
 راند. (سوره مبارکه‌النور/ بخشی از آیه ۴۱)

﴿ [إِ. عر. جِ لُون] رنگ‌ها.
 كُلُّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ هرآینه خداوند بر هر چیزی قادر و توانا است.
 اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ هرآینه من خداوند، پروردگار جهانیان هستم.
 وَبِجُودِهِ ﴾ به فضل و بخشش خداوند.
 ﴿ [مِصْرَع: لا اله الا الله گفتن؛ به زبان آوردن لا اله الا الله.
 تَأْوُهُ وَتَقَدَّسَ كِبْرًاوُهُ ﴾ حمد و ستایش او بزرگ، و عظمت و بزرگی اش پاک و

بادا!
 ﴿ [إِ. فَا.] [۰.۱] بالای سر؛ [۰.۲] قلّه.

﴿ [إِ. عر.] جایگاه.
 ﴿ [إِ. مصغِرِ خَس. فَا.] خارخسک؛ خاشاک؛ گیاهی با خارهای سه‌پهلوی.
 لَارِضٍ وَالسَّمَا ﴾ آسمان‌ها و زمین را خلق کرد. (سوره مبارکه طه/ بخشی از آیه ۴)
 لِسَّمَاوَاتٍ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرْوُنَهَا ﴾ آسمان‌ها را بی هیچ ستونی که به حس مشاهده کنید،
 کرد. (سوره مبارکه لقمان / بخشی از آیه ۱۰ و سوره مبارکه رعد/ بخشی از آیه ۲).

﴿ [إِ. ص. فَا.] [۰.۱] نوازنده آلات موسیقی؛ [۰.۲] آوازه‌خوان.
 ﴿ [إِ. عر.: دَعَاءُم. جِ دِعَام و دِعَامَة] ستون‌ها؛ پایه‌ها.